

Slova – fakta – Slovo

Kazatelské dílo S. C. Daňka

a jeho pojetí homiletického procesu

Tabita Landová

Zusammenfassung: Worte – Fakten – das Wort. Das Predigtwerk von S. C. Daněk und seine Auffassung des homiletischen Prozesses. Der Artikel zeigt den Beitrag eines der bedeutendsten tschechischen Alttestamentler im Umfeld von drei Fragen. Die erste Frage betrifft das homiletisch-exegetische Problem, wie der Prediger mit den Worten der biblischen Texte umgehen soll. Die zweite Frage betrifft das hermeneutisch-theologische Problem, in welchem Referenzrahmen man die Fakten des Alten Testaments suchen soll. Die dritte Frage betrifft das prinzipiell-homiletische Problem, wie in dem homiletischen Prozess zum Ereignis des Wortes Gottes kommt. Im ersten Teil des Artikels geht die Verfasserin von dem erhaltenen Predigtwerk aus, das die Einsicht in Daněks exegetische Methode aus einer neuen Perspektive eröffnet. Vor allem die Predigten aus den Jahren 1917-1919 zeigen eine enge Verbindung der exegetischen Methode mit der aktuellen kirchlichen und gesellschaftlichen Lage der Hörer. Im zweiten Teil stellt sie Daněks homiletisch-exegetische Methode aufgrund seiner erhaltenen Predigten als Entwicklung des offenen Textes dar. Dann beschäftigt sie sich mit seinem aus dem Überlieferungsprozess ausgehenden Versuch, den Referenzrahmen der alttestamentlichen Texte (die Fakten) nicht in der geschichtlichen Wirklichkeit, sondern in dem überhistorischen Gebiet zu lokalisieren, wofür der Begriff der religiösen Absicht von Bedeutung ist. Letztlich rekonstruiert sie Daněks nicht-ontologisierende Auffassung des homiletischen Prozesses als pneumatologisches Ereignis, das im Zusammenwirken der biblischen Worte, des Hörers und des Heiligen Geistes besteht.

Otázky spojené s křesťanským kázáním patří v díle Slavomila Ctibora Daňka ke stěžejním tématům. Nadto jsou to problémy, které jsou aktuální dodnes. V následujícím příspěvku se pokusím načrtnout Daňkův specifický přínos pro řešení tří otázek.

První otázka se týká problému homileticko-exegetického: Jakým způsobem má kazatel pracovat se *slovy* biblických textů? Druhá otázka se týká problému hermeneuticko-theologického: K jakému referenčnímu rámci má exeget vztahovat biblické texty? Jinými slovy: Kde hledat *fakta* Starého

zákona, popř. fakta Písma svatého vůbec? Třetí otázka se týká problému principiálně-homiletického: Jak v homiletickém procesu dochází k onomu průlomu, kdy z lidských slov Písma, rozvíjených lidskými slovy kázání a recipovaných lidským subjektem posluchače, promluví Bůh sám? Kdy dochází k oné události, kterou nazýváme *děním Slova*?

Daňkova exegetická metoda a jeho pojetí homiletického procesu nejsou jen teoretickými konstrukty, nýbrž vycházejí z teologovy vlastní kazatelské praxe. Jak naznačil již P. Filipi, vědecká exegeze a kazatelský výklad Písma u Daňka v podstatě spadají v jedno.¹ Daňkova kázání tak dle mého názoru poskytují pozoruhodný vhled jak do jeho exegetické metody tak do jeho pojetí zvěstování jako takového.

V první části tohoto příspěvku se nejprve pokusím stručně představit Daňkovo dochované kazatelské dílo. Zvláště se zaměřím na kázání z Libštátu, v nichž výrazně vystupuje do popředí kazatelův zřetel k aktuální společensko-dějinné situaci. Ve druhé části přistoupím k pojednání výše naznačených otázek.

1. Daňkovo kazatelské dílo

1.1. Dochovaná kázání

Slavomil Ctibor Daněk (1885–1946), jeden z nejvýznamnějších českých starozákonníků, kázal od dob svých theologických studií takřka do smrti. Je zajímavé sledovat, jak se v jeho kázáních rozvíjejí jeho theologické postoje, exegetická metoda a také intenzita výslovného zřetele k aktuálnímu dění v církvi, ve společnosti a ve světě.

Daňkových kázání se dochovalo, resp. dostalo do rukou vydavatelů výboru z Daňkova díla celkem 50.

Z posledních let Daňkova studia ve Vídni (1906–1907) a z vikářského působení u faráře Františka Kozáka v Čáslavi (1908–1909) se dochovalo 12 kázání. Kazatel se v nich představuje jako čerstvý žák německých liberálních theologů. Mezi jeho nejvýraznější učitele při studiích v Basileji patřil významný starozákonník Bernard Duhm. V kázáních je zcela nepřehlédnutelná psychologizující tendence, s jakou se mladý kazatel vžívá do

¹ PAVEL FILIPI, Homiletický aspekt Daňkovy exegetické metody, Křesťanská revue 43 (1976), s. 125.

dění v Ježíšově duši.² Jako instance, potvrzující Ježíšova slova, se dovolává hlasu rozumu a hlasu svědomí.³ Pravdivost Ježíšových slov podpírá poukazem na geografické reálie a zkušenosti cestovatelů, jako by chtěl tímto způsobem doložit historický význam biblického textu.⁴

Z období Daňkovy farářské činnosti v reformovaném sboru v Libštátě v letech 1910–1921 se dochovalo 29 kázání. Dochovaná kázání pocházejí z let 1917–1919, tedy z období, kdy docházelo k mnoha převratným dějinným událostem a kdy se také formovaly nové Daňkovy theologické postoje. Daňek kázal každou neděli a kázání si pečlivě čísloval. Bližší charakteristice těchto kázání věnuji samostatný oddíl.

Z období Daňkova profesorského působení na Husově fakultě v letech 1920–1939 se dochovala 4 kázání a 4 publikované biblické úvahy. V dochovaných kázáních se opět zřetelně odráží aktuální situace. Poválečné euforické budování nově vzniklého státu přirovnává kazatel ke stavění stodol v Ježíšově podobenství o boháči a stodolách.⁵ V jiném kázání se vyslovuje jak proti zneužívání náboženství politikou, tak proti zneužívání politiky náboženstvím. Theologicky se vymezuje proti římsko–katolické-

² Srov.: „Tu snášíš se pomalu a neodolatelně v duši Ježíšovu žal, jak mohla jej pocítiti jen právě duše Spasitelova, bol tak veliký jako před tím jeho láska... Považme: co všecko se muselo dít prve v duši Ježíšově, než jeho veliká, neskonale zářící láska proměnila se v tuto konečnou hroznou žalobu!“ Kázání na Mt 11,20–24, Čáslav 1909, archiv S. C. Daňka, Katedra praktické teologie ETF UK.

³ Srov.: „Dovedete pochybovat o tom, že jednou tak či onak soud přijde? Za to ručí nám tři mocní svědkové: hlas Ježíšův, hlas rozumu a hlas svědomí.“ Kázání na Mt 11,20–24, Čáslav 1909, archiv S. C. Daňka, Katedra praktické teologie ETF UK.

⁴ Srov.: „Kdo dnes stane na pobřeží jezera Genezaretského, může se na vlastní oči přesvědčiti, že na Spasitelovo Běda přišla ozvěna z nebe samého, jak němý, přísný boží soud spočinul tu na hlavách kdysi tak životem kypících, a když vítr noční zvedne se nad hladinou vodní, tu zdá se – vypravují cestovatelé, že opakuje věčně jednotvárnou melodii slova Ježíšova, která vyzněla o něm kdysi naprázdno: běda, běda!“ Kázání na Mt 11,20–24, Čáslav 1909, archiv S. C. Daňka, Katedra praktické teologie ETF UK.

⁵ „Nové, větší stodoly, se štítý v práci a věděni, apod. staví lidé s chutí neztenčenou: demokratická ústava, sociální řády, humanitní ústavy, kulturní zařízení, knihovny (náš zákon o nich je světovým unikem), divadla, muzea, školy – samé vzácné a užitečné věci, celé bohatství ušlechtilých myšlenek a snah – jenom nebyť té neodbytné otázky: *cui bono?*“ Kázání na Lk 12,16–21: Cos připravil, či bude?, Černilov 27.VIII.1922, archiv S. C. Daňka, Katedra praktické teologie ETF UK.

mu „dokonalému systému náboženského zastupitelství a prostřednictvím“ na jedné straně a proti Masarykovu synergismu na straně druhé.⁶

Z období II. světové války se dochovala dvě Daňkova kázání: strojopisně zachycené svatodušní kázání, přednesené u Martina ve zdi roku 1940, a kázání ze Silvestra 1944, přednesené v Martinském kroužku a zveřejněné posmrtně. Je překvapivé, že ani jedno z kázání neobsahuje explicitní vztah k válečné situaci.

1.2. Kázání z Libštátu

V následujícím oddíle se blíže zaměřím na kázání z Libštátu (1917–1919), která poskytují pozoruhodný vhled do období, kdy se přetvářely Daňkovy theologické postoje. Setkáváme se v nich s nově se rodícím důrazem na boží svrchovanost a nedisponovatelnost Bohem ze strany člověka, tedy s důrazem, který Daňka spojuje s jeho theologickými souputníky J. L. Hromádkou a K. Barthem.

Obecně jsou libštátská kázání příznačná svou náročností, zhuštěností myšlenek a sevřeným stylem. Zčásti lze tento dojem připsat na vrub skutečnosti, že v mnoha případech nejde o záznamy mluveného projevu, nýbrž pouze o kazatelovy písemné přípravy. Nicméně i svědectví pamětníků potvrzují, že Daňkova kázání byla pro posluchače značně náročná. Události z kazatelova osobního života se v kázáních takřka nepromítají. Časté citace theologických či literárních klasiků a odkazy na významné osobnosti z historie církve, českých dějin či soudobého veřejného života odhalují šíři jeho rozhledu.

Náročnost Daňkových kázání je kompenzována jejich aktuálností. Kazatel nepřistupuje k biblickým textům jako k čistě historickým dokumentům, nýbrž již v této době mu jde o aktuální a živé oslovení posluchačů, o dění Slova. Politické, sociální i církevní poměry v letech 1917–1919 byly obzvláště vypjaté. Byla to doba I. světové války, zjitřených národních emocí a sprádání plánů na sloučení evangelických církví. 28. října 1918 vzniklo samostatné Československo, o měsíc a půl později spojená Českobratrská církev evangelická. Všechny tyto události jsou v Daňkových kázáních přítomné. Ovšem nikoli tak, že by kazatel podával rozbor politické situace, nýbrž tak, že tuto situaci předpokládá a hovoří do ní.

⁶ Kázání na 2Kr 13,14–19: Střela spasení a luk věrnosti, Černilov, Křížlice 17. VII. 1927, archiv S. C. Daňka, Katedra praktické teologie ETF UK.

Daňkova rostoucí distance vůči theologickému liberalismu se promítá do jeho kázání již v průběhu roku 1917. Kazatel výslovně poukazuje na skrytá nebezpečí úzké vazby mezi evangelictvím a českým vlastenectvím a kritizuje vynášení českých reformátorů jako pouhých národních symbolů. „Jako evangelíci hlásíme se do písmene k zásadám lidovosti a národnosti – ale nesmíme se na tom zastavití,“ píše v kázání z 8. července 1917, dva dny po 502. výročí upálení mistra Jana Husa. Návrat k duchovnímu národnímu dědictví, „k otcům“, musí být podle něj především návratem k tomu, oč samotným otcům šlo, totiž návratem „k Otcí“. Jedině návrat k živému Bohu, na jehož počátku stojí vyznání vlastní hříšnosti, je cestou k pravé svobodě.⁷

Jestliže Daňek na jedné straně ostře kritizuje povrchní uctívání české reformační minulosti, na druhé straně usiluje o čerpání z vlastního theologického odkazu reformační theologie. V kázání z 23. prosince 1917 se ostře vymezuje vůči katolickému učení o „pokladu dobrých skutků“, podle něhož představují zásluhy Ježíše Krista a zásluhy svatých nezměrný poklad milosti, ze kterého církev jako držitelka Petrovy „moci klíčů“ udílí ospravedlnění formou odpustků. Sám důrazně trvá na reformační myšlenice ospravedlnění z pouhé boží milosti:

„Ve věcech spasení tedy každý sám na sebe odkázán: tady musí býti každý ‚samozásobitelem‘ – nikdo nemůže nikomu nic přenechatí k dobru – už proto nelze tu druhému přispěti, že nikdo vůbec nesmí si připisovati zásluh před Bohem.“⁸

V jiných kázáních opakovaně cituje základní theologické výpovědi Heidelberského katechismu,⁹ jehož studiu věnoval svou pozornost po celý svůj život.¹⁰

⁷ Kázání na Lk 15,11–20a: K otcům a k Otcí, národe! Libštát 8. VII. 1917, 315. homílie, archiv S. C. Daňka, Katedra praktické teologie ETF UK.

⁸ Kázání na Mt 25,1–13: Opatrnost v úzkostech, Libštát, 23. XII. 1917, archiv S. C. Daňka, Katedra praktické teologie ETF UK.

⁹ Např. Kázání na 1Tm 3,16a: Bůh zjeven v člověku, Libštát, 25. XII. 1917, archiv S. C. Daňka, Katedra praktické teologie ETF UK; Kázání na Zj 3,1–6: O životnost sboru, Libštát 1919; Kázání na Zj 3,14–22: O skromnost sboru; obojí in SLAVOMIL C. DANĚK, Listy poslům: Sedm kázání sborových, Dnem i nocí: Biblické úvahy 3, Praha: vlastním nákladem, 1940.

¹⁰ Se zvláštní intenzitou tak činil zejména v době II. světové války, kdy se nemohl věnovat své profesorské práci. Tehdy se zabýval revizí překladu Heidelberského katechismu a jeho výkladem v Martinském kroužku. Překlad dokončen nebyl, avšak výtěžky Daňkovy práce použil při pořízení nového překladu J. B.

Události konce války a vzniku samostatného československého státu vyvolávaly v českém národě vlny euforie a vlasteneckého nadšení. Libštátská kázání však ukazují, že Daněk si i v emočně vypjaté době zachovává realistický nadhled. V kázání dva týdny po vzniku Československa se jeho pozornost obrací ke svízelné sociální situaci ve válkou rozvrácené zemi.¹¹ Zvolený evangelijní text (Lk 10,7) i starozákonní čtení (Dt 24,18.14n.19–22) jsou samy o sobě slovem do situace. Ve světle biblického textu kazatel na jedné straně kritizuje krácení mezd a nedostatky ve státním i obecním sociálním zabezpečení. Na druhé straně však vyslovuje obavy z nepokojů, jaké přinesl bolševický převrat v Rusku. V jiném kázání vybízí posluchače k obezřetnosti vůči nebezpečím vnějším i vnitřním a k odhodlání pustit se do obnovy zničené země.¹²

Obzvláště kriticky se Daněk staví vůči adorování těch, kteří v podstatě jen splnili svou národní povinnost: „Popření záslužnosti skutků před Bohem a v náboženství vychovává člověka a lid k nezištné skromnosti při každé, i občanské povinnosti.“¹³ Někdy působí jeho slova až provokativně. Den po příjezdu čerstvě zvoleného a bouřlivě oslavovaného prezidenta T. G. Masaryka do Československa káže proti vytváření kultů osobnosti:

„Pozor tedy, když oslavy takového Wilsona nebo Masaryka začínají lidem pléstí hlavu! Těch obrazů jest už skoro mnoho, když jsou za každou druhou výkladní skříň! To hraničí už pomalu s nevkusem – nedovede to český národ jinak než Habsburkové – či jen sladká pomsta? Hlídká školáků u obrazu Masarykova, aby každý smekl – ukazuje tu v zárodku něco, co páchne podezřele modlářstvím!“¹⁴

Podle Daňka je na místě strhávat modly, ale ne stavět na jejich místě hned nové.

Slavomil Daněk jako kazatel nehýřil optimismem. Jeho hlas zněl ostře a kriticky. Není divu, že byl již v prvním roce I. světové války obviněn, že

JESCHKE (Katechismus to jest křesťanské učení: Nově podle vydání herbornského z roku 1623 přeložené a biblickými doklady tohoto vydání opatřené, Brno: Českobratrské nakladatelství, 1949).

¹¹ Kázání na Lk 10,7: Nechtějte nic zadarmo!, 10. XI. 1918, archiv S. C. Daňka, Katedra praktické teologie ETF UK.

¹² Kázání na Lk 17,7–10: Ta druhá půlka díla, 17. 11. 1918, archiv S. C. Daňka, Katedra praktické teologie ETF UK.

¹³ Kázání na Lk 17,7–10: Ta druhá půlka díla, 17. 11. 1918.

¹⁴ Kázání na Iz 42,8: Bůh silný a horlivý, 22. XII. 1918, archiv S. C. Daňka, Katedra praktické teologie ETF UK.

mluví „jako nějaký renegát“, jako odrodilec a zrádce.¹⁵ Ovšem znepokojení, které přinášel, nebylo neopodstatněné. Daněk jako kazatel rozhodně nepatřil k těm, kdo říkají: „Pokoj, pokoj!“ tam, kde žádný pokoj není. On jen velmi otevřeně ukazoval, jak se věci mezi člověkem a Bohem skutečně mají:

„Hluch a něm jako pohanské modly zůstane každý bůh, k němuž spíná člověk ruce, zavřeno každé nebe, jež si vykouzlí lidská touha. To je živý Bůh, k němuž přichází člověk jako zbloudilý syn s vyznáním: zhřešil jsem. Tu teprve začíná být člověk člověkem, život životem.“¹⁶

2. Daňkovo pojetí homiletického procesu

Nyní se dostávám k otázkám, jakým způsobem pracuje Daněk s biblickými texty, aby překonal onen pověstný „škaradý příkop“ mezi minulostí a současností, konkrétně jak pracuje se slovy těchto textů, v jakých referenčních rámcích hledá jejich fakta a jak chápe událost Slova v kázání.

2.1. Slova. Kázání jako rozvíjení otevřeného textu

Jistě není náhoda, že většina Daňkových dochovaných kázání má v základu text s *nadčasovým*, resp. *nadhistorickým* významem. Jsou to převážně texty diskursivní (žalmy, prorocké texty, krátké Ježíšovy a epistolní výroky) a fikční narativy (podobenství). Kázání na takové texty se problému prostředkování mezi historickým významem textu a současnou situací posluchačů elegantně vyhýbají. Jelikož význam textu se pohybuje v rovině nadhistorické, lze jej snadno vnímat i jako význam pro přítomnou dobu.

Kupříkladu v kázáních na podobenství o marnotratném synu či o deseti družičkách rozehrává Daněk *role, situace a způsoby jednání*, s nimiž se posluchač ve své situaci může identifikovat.¹⁷ V případě dalších textů,

¹⁵ Kázání na Lk 15,11–20a: K otcům a k Otci, národe! Libštát 8. VII. 1917, 315. homilie.

¹⁶ Kázání na Lk 15,11–20a: K otcům a k Otci, národe! Libštát 8. VII. 1917, 315. homilie.

¹⁷ Srov. např.: „Nouze a otroctví žene jej [marnotratného syna – T.L.] k činu a rozhodnutí. Až kupodivu shodná situace: ‚Ani prasatům se to nedávalo a pomalu nebude ani toho!‘ ‚Máme strádat, máme krváčet a nikdo vlastně neví proč a nač?!‘ Neudržitelnost takového stavu jasná: myšlenka demokracie a ná-

jako jsou Ježíšovy výroky nebo epištoly, kazatel bez problémů provádí identifikaci původních adresátů se současnými posluchači.¹⁸ Souhrnně řečeno: pokud homiletická situace posluchačů představuje transparentní analogii k situaci biblického textu a jeho postav, pak do ní stačí biblický text – jak Daněk sám později reflektuje – pouze „reprodukovat“.¹⁹

Ale i v případě kázání na nadčasové texty může kazatel narazit na obtíže, a to když nabízené role, situace a způsoby jednání nejsou pro posluchače dostatečně transparentním identifikačním vzorem. Tento problém nastiňuje Daněk v kázání na Lukášovo podobenství o boháči a stodolách z roku 1922, které je pozoruhodné tím, že vedle vlastního výkladu podobenství zahrnuje i reflexi zmíněné problematiky.²⁰ Sociální skladba černilovského sboru, kde Daněk přednesl zmíněné kázání, nebyla taková, aby se jeho členové mohli jednoduše ztotožnit s jedinou nabídnutou rolí, totiž s rolí boháče.²¹ Pokud by kazatel podobenství prostě reprodukoval a držel se jeho doslovného znění, text by se s posluchači zcela minul.

Navzdory těmto obtížím Daněk zastává přesvědčení, že „bible chce a má nám co říci *všechněm* a toto naše podobenství že vzdělati má sedláka

rodnosti, soběstačnosti a sebeurčení jest tím samým dána jako cíl.“ Kázání na Lk 15,11–20a: K otcům a k Otcí, národe! Libštát 8. VII. 1917, 315. homilie.

¹⁸ Srov.: „Když takto pojmáme výroky Ježíšovy, vztahující se k příští jeho, jakožto pokyny i pro tu nejbližší budoucnost, k níž upírá se očekávání všech – jako právě dnes – pak mnohé cenné upozornění v nich najdeme pro svůj duchovní život i pro jeho důsledky navenek.“ Kázání na Mt 25,1–13: Opatrnost v úzkostech, 23. 12. 1917. Zvýraznění T. L.

¹⁹ Srov.: „...v určitých případech jest na místě pouhá reprodukce biblického znění. Právě tak jako v okamžiku, kdy Ježíš odmítl dva, o dědictví se proucí bratry, nemohl důrazněji varovati před lakomstvím než tím krátkým a pádným podobenstvím, jež jsme právě četli, zrovna tak za daných okolností nebylo by lepšího prostředku než poukázati na ně nebo zopakovati je, abychom srazili pýchu, vypínající se bohatstvím, nebo žádostivost, nezřízeně se po něm vzpínající.“ Kázání na Lk 12: Cos připravil, čí bude? Černilov 27. 8. 1922.

²⁰ „Než právě takových případů, jež svými okolnostmi činí naše podobenství okamžitě srozumitelným a mocně působivým, není tolik, abychom si jejich prosté znění ponechali jenom pro takové příležitosti.“ Kázání na Lk 12: Cos připravil, čí bude?, Černilov 27. 8. 1922.

²¹ Srov.: „Kolik pak je mezi vámi bohatých sedláků? Kolika a kolikrát se to přihodilo, aby neměl kam složití úrodu? Kdybychom se tedy omezili na pouhé slovní znění tohoto příběhu, sotva procento posluchačů bylo by dotčeno.“ Kázání na Lk 12: Cos připravil, čí bude?, Černilov 27. 8. 1922.

jako podruha, továrníka jako dělníka“.²² Podobenství tak v jeho pohledu nemá jen jeden význam, obsažený v jeho „slovním znění“, nýbrž má potenciál vyjadřovat vícero významů. Podobenství může a má nabýt smyslu v uších každého posluchače, jakkoli rozdílného a v odlišné osobní a sociální situaci. Jakým způsobem toho dosáhnout? Vhodným metodickým postupem je podle Daňka rozehrát biblický text v nových kontextech, v nových relacích a z nových perspektiv.²³ K tomu často napomáhá i přičerpání dalších biblických textů, které pomáhají rozvíjet škálu významů.

V případě podobenství o boháči a stodolách nachází Daněk prostor pro rozvinutí identifikačních možností textu v místech, kde text „mlčí“, konkrétně v otázce, jak boháč nabyl svého bohatství.²⁴ A navrhuje rozvíjet různé možnosti. Poznámky Kralických, které v této souvislosti odkazují na Kaz 2,1 a 1K 15,32, jej vedou k úvaze, „že stal se člověkem velmi bohatým cestami všelijak nechvalnými“. Ale je také možné, že „snad přes noc, snad mnoholetou poctivou prací dobyt svého bohatství“. Tímto rozvíjením – dnes bychom řekli „otevřeného“ – textu a jeho variací nabízí kazatel svým posluchačům v dané situaci širší spektrum možností k identifikaci.²⁵ A shrnuje: „Upozorniti na takové možnosti a souvislosti jest právě účelem každého výkladu Písem: aby všem bylo všelijak ke zkušení a poučení, k pokárání či potěšení.“²⁶

Dalším způsobem, jak Daněk před posluchači rozehrává paletu možných významů, je přechod výkladu z roviny *individuální* do roviny *obecné*, tedy „nemyslíme-li při něm na jednotlivce, nýbrž na člověka a statky

²² Kázání na Lk 12: Cos připravil, čí bude?, Černilov 27. 8. 1922.

²³ „...čtenář bible nemá se spokojiti seznáním určitého příběhu, nýbrž hledati u sebe a v životě kolem případy, jež rovnou měrou nutno měřiti takovou základní pravdou.“ Kázání na Lk 12: Cos připravil, čí bude?, Černilov 27. 8. 1922.

²⁴ Srov.: „...ráz na ráz jdou tu za sebou vzmach a pád, ve dvou krátkých větách vedle sebe drtivým protějškem pyšná soběstačnost a marnost sobectví. Ale kolik možností mezi těmito dvěma rysy! Byl to člověk velmi bohatý, arci. Ale jak se stal bohatým?“ Kázání na Lk 12: Cos připravil, čí bude?, Černilov 27. 8. 1922.

²⁵ Srov.: „Kdo z nás po této úvaze směl by se vymknouti výstraže z jeho příběhu a cítiti se mimo nebezpečí upadnouti ve stejnou nadutost, přehlížející Boha. Nesnažíte-li se vy staří, aby vaše děti nemusely se tolik dřít a měly se lépe nežli vy, nejste-li to vy mladí, kteří jste plni odhodlání i síly vybojovati si na životu postavení, blížící se nejvíce pohádkovým snům a nejsmělejším vašim přáním?“ Kázání na Lk 12: Cos připravil, čí bude?, Černilov 27. 8. 1922.

²⁶ Kázání na Lk 12: Cos připravil, čí bude?, Černilov 27. 8. 1922.

vůbec, tj. na lidstvo a jeho vymoženosti“.²⁷ Možný význam textu v rovině obecné kazatel nejprve ilustruje příběhem o stavbě babylónské věže. A odtud je již jen krok k úvaze, že stejnými snahami jako boháč či stavitelé babylónské věže je vedena i moderní pokroková kultura.²⁸ Podobný efekt má podle Daňka také přechod z roviny *materiální* do roviny *duchovní*: Podobenství pak člověka nevaruje jen před touhou zajistit se hmotným majetkem, nýbrž upozorňuje na analogické nebezpečí v oblasti víry.²⁹ Spektrum možných významů rozšiřuje Daněk také střídáním *adresátů*. Ježíšův výrok „hoden je dělník své mzdy“ zde nejprve vztahuje k zaměstnavatelům, poté k zaměstnancům a nakonec činí překrok do roviny obecné, aby jej vyložil se zřetelem ke společnosti vůbec.³⁰

2.2. Fakta. Otázka referenčního rámce biblických textů

Daňkových kázání na výpravné popř. delší narativní texty se zachovalo málo. Zato problém, který kázání právě na tyto „*dějinné*“ texty implikují, patří k zásadním předmětům Daňkovy theologické reflexe. Problematika četby výpravných textů (popř. kázání na ně) spočívá Daňkovými slovy v tom, „že jejich transponování, převedení ke skutečnostem dnešního života, jest mnohem těžší než u ostatních knih, nemá-li dopadati tak, jak vyhlížejí středověké ilustrace biblických výjevů, na nichž jsou časové jen kulisy a kostýmy. Obtíž není jen v tom, že dobová odlehlost látky odvádí pozornost do minulosti a k zbytečným (!) otázkám – zvláště ‚historickým‘ – víc než ostatní písemnosti starozákonní, povětšinou *nedobové*. Jak totiž vidím situaci, nemáme dnes ještě uznaného měřítko, co je v těchto ‚dějinných‘ knihách vskutku dějinného a co nehistorického, správněji nadhistorického.“³¹

Nebezpečí, které hrozí při četbě výpravných textů, podle Daňka spočívá v tom, že jejich význam je zpravidla hledán ve světě historické sku-

²⁷ Kázání na Lk 12: Cos připravil, či bude?, Černilov 27. 8. 1922.

²⁸ Kázání na Lk 12,16–21: Cos připravil, či bude?, Černilov 27. VIII. 1922.

²⁹ Srov: „Přes všecku jistotu a radost z našeho konečného spasení nesmí nás opustiti ani na chvíli pokora u vědomí naší nedokonalosti a nehotovosti. Sic dostaví se znenadání chvíle, kdy se ukáže, že jsme ve skutečnosti nezabezpečili své duše, nýbrž nastavili si jen nějakých těch duchovních „stodol“...“ Kázání na Lk 12: Cos připravil, či bude?, Černilov 27.8.1922.

³⁰ Kázání na Lk 10,7: Nechtějte nic zadarmo!, 10. 11. 1918.

³¹ SLAVOMIL C. DANĚK, Žijící kniha, Bratrstvo 15/6-7 a 8 (1933), s. 82–85 a 107–110.

tečnosti. Takto postupuje historizující přístup, který přiřazuje biblickým textům *referenční rámec v historické rovině*.³² Fakta, k nimž výpravné texty referují, se pak tomuto přístupu ve výsledku ukazují jako nepravdivá popř. jako eticky nanejvýš problematická a jejich význam pro církevní praxi je zásadně otřesen.

Řešení tohoto problému nalézá Daněk v přihlédnutí k tomu, jakým způsobem biblické látky vznikaly. Zjišťuje, že biblické látky jsou výsledkem tzv. *tradičního procesu* a že v samotném procesu jejich předávání docházelo k *historizování* určitých skutečností, které s dějinami původně nesouvisely, a naopak.³³ Motivem tohoto počínání byl podle něj zcela určitý záměr, aby předávané látky promlouvaly do přítomnosti, tedy *záměr náboženský, resp. zvěstný*.

Na základě těchto zjištění Daněk vyvozuje, že čistě historický přístup k biblickým látkám je nerelevantní. Jelikož biblické texty byly předávány a do velké míry přetvářeny z motivů víry, nelze jejich referenční rámec spatřovat v rovině historické ani v oblasti vědeckého diskursu. Aplikace historických metod u starozákonního podání vede k absurdnostem:

„Starozákonní látky ... byly zachovány a předány už nepochybně z titulu náboženství. Proto může uspokojiti jen výklad, který hledí vystihnouti nebo vypátrati náboženský podklad ne-li povahu každé starozákonní látky. Proto všechny pokusy hledati důvod a smysl textů nebo kontextů v momentech jinakých, např. politických, sociálních, kulturních, etických, jsou nepřislušné nebo předčasné.“³⁴

Daněk proto neusiluje o to, aby byl rekonstruován význam starozákonních textů v rovině historické popř. sociální, politické či etické skutečnosti. Takové pokusy o „konstrukci“ určitých období, osob a událostí jsou

³² „Tu je dědičný hřích i starozákonní vědy: nedívá se na fakta vlastníma očima, nepracuje po svém, nehledí si svého, ale ohlíží se, co tomu říká a jak to dělá kdekterá věda, jejíž obor se dotýká tradovaných předmětů, od historie přes zoologii až k astronomii.“ SLAVOMIL C. DANĚK, *Verbum a fakta Starého zákona*, in SLAVOMIL DANĚK, *Vybrané studie*, Praha: Kalich, 1977, s. 34.

³³ „Je zcela možno a někde mi už jisto, že co se jeví dnes historií, bylo kdysi ‚mýtem‘, a naopak leckterá ‚legenda‘ nejen že – či lépe: ne tak navazuje na dějinnou skutečnost, jako spíše ji věrně a celou reprodukuje – ovšem v jiné stupnici než ji čteme dnes.“ S. C. DANĚK, *Žijící kniha*. Srov. také S. C. DANĚK, *Verbum a fakta Starého zákona*, s. 44.

³⁴ SLAVOMIL C. DANĚK, *Gedolja: Ilustrace k teorii exegese*, in SLAVOMIL DANĚK, *Vybrané studie*, Praha: Kalich, 1977, s. 29n.

podle něj ve výsledku ještě horší než jejich „destrukce“.³⁵ Daněk tak přijímá negativní výsledky historické kritiky v tom smyslu, že uznává, že „starozákonní skutečnosti neznáme, vlastně už nepoznáváme a snad vůbec nerozpoznáme“.³⁶ Uznává, že se fakta Starého zákona v rovině historické „kácejí“: „fakta Starého zákona se mění, když se na ně dobře podíváme, mýlí se při lepším počítání a mizí – v nejlepším. *Facta labuntur*. Nemluví sama od sebe.“³⁷

Tím však pro něj otázka významu starozákonních textů nekončí. „Ale je ještě třetí možnost: jsou-li fakta Starého Zákona jiná.“³⁸ Daněk navrhuje hledat referenční rámec biblických textů jinde než historická kritika, v oblasti *nadhistorické*.³⁹ K tomu jej přivádí myšlenka tradičního procesu: „I zpozorujeme, že forma podání jest jen prostředkem dostáti určité funkci. Nerozhodují holá fakta, to neb ono faktum brutum, ale proč je tradice zaznamenává.“⁴⁰ Jestliže texty nejsou jen jednorázovým záznamem určitých skutečností, nýbrž jsou výsledkem předávání a přetváření v důsledku určitého záměru svých tradentů, pak smysl těchto textů je třeba rekonstruovat právě se zřetelem k záměru, který vedl tradici k příslušné formě podání.

Tímto způsobem Daněk dovozuje přetrvávající význam i takových biblických textů, které referují k událostem, jež ve skutečnosti proběhly jinak, nebo jež se třeba prokazatelně nikdy nestaly: „Zůstává Slovo i po zapadlých, zničených a zmizelých faktech Starého zákona.“⁴¹ Referovaná fakta se sice kácejí, avšak theolog má pátrat po *theologickém záměru*, který stojí za příslušnou podobou biblického textu, a odtud rozvíjet jeho přetrvávající význam pro současnost. Ona fakta jsou ovšem k tomuto procesu nezbytně zapotřebí.⁴² Aby vykladač mohl objevovat význam biblických textů, aby se uskutečnilo ono dění, které nazýváme *děním Slova*, jsou fakta nezbytná. Fakta jsou nástrojem božího oslovení.

³⁵ S. C. DANĚK, *Verbum a fakta Starého zákona*, s. 39.

³⁶ S. C. DANĚK, *Verbum a fakta Starého zákona*, s. 37.

³⁷ S. C. DANĚK, *Verbum a fakta Starého zákona*, s. 39.

³⁸ S. C. DANĚK, *Verbum a fakta Starého zákona*, s. 34.

³⁹ Srov.: „Tradiční rámec zde jako jinde po Starém zákoně odkazuje funkci podání rozhodně do sféry naddějinné.“ S. C. DANĚK, *Verbum a fakta Starého zákona*, s. 44.

⁴⁰ S. C. DANĚK, *Verbum a fakta Starého zákona*, s. 40.

⁴¹ S. C. DANĚK, *Verbum a fakta Starého zákona*, s. 46.

⁴² „Avšak bez fakt nic nemůžeme. Bez nich by zůstal Starý zákon jen holým faktem, a slovy až běda lidskými. Stává-li se božím slovem jakožto faktum, zůstává jím zrovna fakty, jež zanikají.“ S. C. DANĚK, *Verbum a fakta Starého zákona*, s. 46.

2.3. Slovo. Kázání jako pneumatologické dění

Jestliže Daněk spatřuje přetrvávající význam starozákonních textů v jejich potenci stát se božím oslovením, stojíme před otázkou, jakým způsobem se tato potence textů může realizovat. Lze pochopitelně vypracovat určitou homileticko-exegetickou metodiku, která interpretovi naznačí směr, kterým se vydat, ovšem dění Slova zaručit nemůže. Tím se dostáváme k jednomu z Daňkových nejdůležitějších theologických důrazů. Náboženský obsah, resp. Slovo boží, není podle Daňka jednou provždy dáno ve výsledné podobě kanonických spisů, nýbrž živě promlouvá z biblických textů v konkrétní situaci jejich komunikace motivované vírou. A na této komunikaci, jak vyplývá z Daňkových textů, se musejí podílet následující tři prvky: *text Písma*, *recipient* (vykladač, posluchač) a *Duch svatý*. Jedině v součinnosti těchto tří faktorů dochází k tomu, co nazýváme „děním Slova“, či „událostí božího oslovení“.

Součástí homiletického procesu jsou na prvním místě *slova Písma*. Ačkoli jsou slova Písma jen lidskými slovy, lidskými záznamy, psanými z motivu víry, mohou se za určitých okolností stát nástrojem nového božího oslovení. To vyjadřuje slavné Daňkovo dictum: „Písmo není Slovo boží. (...) Slovo boží není ani v něm. Slovo boží je za Písmem. (...) *Písmo se božím slovem teprve stává*.“⁴³ Toto dění se pochopitelně neobejde bez konkrétního *příjemce* (posluchače, čtenáře, vykladače). Smysl slov se konstituuje jedine v procesu recepce, v procesu nového předání. Teprve v uších posluchače dochází k události Slova. Rozhodujícím faktorem v tomto dění je přitom působení *Ducha svatého*, díky němuž dochází k novému, živému oslovení posluchače: „Zajisté, že litera zabíjí, ale Duch právě i takovou literu obživuje. A jen On, Duch boží to dovede. Není-li Ducha svatého, není Písma svatého. Což je zase úměrně náplni Duchem svatým.“⁴⁴

Souhrnně řečeno: Slovo boží není nějakou neměnnou metafyzickou veličinou, k níž se lze dobrat vypracovanou exegetickou metodikou z historicky podmíněných slov Písma. Slovo boží se děje v okamžiku, kdy k Písmu přistupuje jeho čtenář, popř. posluchač, za působení Ducha svatého. Slovo boží se děje v procesu četby, slyšení, dnešními slovy v procesu recepce biblického textu a jeho přivlastnění vírou. Klíčový význam v Daňkově pojetí homiletického procesu má *pneumatologie*.

⁴³ S. C. DANĚK, *Verbum a fakta Starého zákona*, s. 33.

⁴⁴ Kázání na Skutky 19,1–7: Jest-li Duch svatý?, k Božím hodu 12. května L. P. 1940 (u Martina ve zdi), archiv S. C. DAŇKA, Katedra praktické teologie ETF UK.

To dokládají také časté odkazy k Duchu svatému v Daňkových kázáních.⁴⁵ V tak malém počtu dochovaných kázání jsou kupodivu hned dvě svatodušní: Jedno z roku 1919,⁴⁶ druhé z roku 1940.⁴⁷ Základem obou kázání je identický text Sk 19,1–7. Obě kázání nesou rovněž tentýž název: „Jest-li Duch svatý“, což lze sotva pokládat za náhodu. Vysvětlení spatřuji v tom, že právě roku 1940 připravoval Daňek k vydání sérii svých sedmi kázání z roku 1919 a při této práci se dostal i k dalším kázáním z uvedené doby. Pokud jde o theologickou stránku Daňkových svatodušních kázání, v mladším je ještě silněji zdůrazněna zásadní role pneumatologie: „[...] bez posvěcení co je spasení? Bez spasení co je stvoření? Bez stvoření co je svět? Není-li Duch svatý, byl Ježíš, ale není Kristus. Není-li Duch svatý, jest Alah, ale nebude Boha. Není-li Duch svatý, bude nirvana, ale nebyls ty. Otázka *jest-li* Duch svatý, jest existenční otázkou nejen křesťanství, vůbec náboženství, ale všeho.“⁴⁸

Klíčový význam pneumatologie nejen v pojetí kázání, nýbrž v Daňkověologii vůbec dokládá také jeho pochopení křesťanských symbolů a svátostí. Ve zmíněném svatodušním kázání z roku 1940 zdůrazňuje, že křesťanské symboly kříž a kalich jsou stejně jako kostelní lavice samy o sobě jen neživé kousky hmoty.

„Ale sáhněte si ještě jednou: studené, což? A proč? Protože ve vás je dchnutí života. I přihřát se vám dá – a už to nebude jen kámen, (dřevo). Co však víc: bude to spolu kdy všechno čísi pot a slzy a krev a – duch, jest-li ve vás. Není-li, můžete líbat kříž, trnout nad kalichem tisíckrát, zůstane bezduchým balvanem nebo špalkem.“⁴⁹

Onen oživující Duch není přítomen v symbolech samých. Teprve působením Ducha svatého v člověku se kříž a kalich stávají symbolem Kristova

⁴⁵ Na význam častých DAŇKOVÝCH odkazů k Duchu svatému upozornil již P. FILIP, Homiletický aspekt Daňkovy exegetické metody, s. 125: „Oživuje-li Duch literu, je tomu rozumět tak, že ji činí životem otevřeným pro budoucnost Slova. Zpřítomnění je Daňkovi málo. Je třeba bibli otevírat pro budoucnost. Zde končí exegese a začíná život z Ducha a v Duchu.“

⁴⁶ Kázání na Skutky 19,1–7: „...jest-li Duch svatý?“, 9. VI. 1919, 397. homilie (Pondělí svatodušní), archiv S. C. Daňka, Katedra praktické teologie ETF UK.

⁴⁷ Kázání na Skutky 19,1–7: Jest-li Duch svatý, k Božímu hodu 12. května L. P. 1940 (u Martina ve zdi).

⁴⁸ Kázání na Skutky 19,1–7: Jest-li Duch svatý, k Božímu hodu 12. května L. P. 1940 (u Martina ve zdi).

⁴⁹ Kázání na Skutky 19,1–7: Jest-li Duch svatý, k Božímu hodu 12. května L. P. 1940 (u Martina ve zdi).

utrpení a oběti. Podobně pohlíží Daňek i na živly Večeře Páně. Hmota zůstává hmotou, chléb chlebem, víno vínem. Jejich svátostný význam vzniká až v procesu v jejich přijetí vírou.

Souhrnně lze říci, že pneumatologické východisko umožňuje Daňkovi chápat homiletický proces, tedy dění, které se odehrává mezi Písmem, recipientem (kazatelem, posluchačem) a Duchem svatým, v *neontologizujícím* smyslu.⁵⁰ Písmo samo o sobě nemá ontologicky vyšší kvalitu než jiné texty. Ani kázání, vycházející z biblického textu, se svou podstatou neliší od jiných textů. Není to biblický text či text kázání sám o sobě, co poskytuje člověku účast na referované skutečnosti. Slova jsou v Daňkově pohledu materií, k níž musí přistoupit Duch. A Duch nevstupuje do věci, nýbrž je v člověku. Písmo a kázání se stávají božím Slovem působením Ducha svatého v aktu jeho slyšení a přijetí posluchači. Jedině Duch svatý činí, že minulý biblický text, zpřítomněný kázáním, má v životě posluchačů budoucnost. V tomto Daňkově pojetí homiletického procesu, spatřuji jeho přínos pro současnou protestantskou teologii.

⁵⁰ Podobně je tomu i v případech pojetí křesťanských svátostí a symbolů.